

Актуальні проблеми боротьби з торгівлею людьми в Україні

Орел Юлія Сергіївна –

науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

У статті аналізується сучасний стан боротьби з торгівлею людьми в Україні, основні проблеми виявлення та протидії.

Ключові слова: незаконні угоди щодо людини, торгівля людьми, розслідування проваджень, пов'язаних з торгівлею людьми, жертва торгівлі людьми.

Постановка проблеми. Торгівля людьми існує впродовж багатьох століть і являє собою грубе порушення прав людини. Вона є кримінальним промислом, що дає надприбутки, внаслідок чого завжди має транснаціональний характер і створює не тільки потенційні, але й реальні загрози національній безпеці нашої держави, суттєво впливаючи на міграційні, демографічні, соціальні та інші процеси. Враховуючи наведене, актуальність проблеми боротьби з торгівлею людьми є неминучою, а аналіз найбільш гострих питань правозастосовної практики, спрямованої, з одного боку, на виявлення кримінальних ділків і схем торгівлі людьми, притягнення винних до відповідальності, а, з іншого, – на гарантування і захист прав жертв торгівлі людьми, є злободенним.

Стан наукової розробки проблеми. Науковий аналіз проблем, пов'язаних із незаконною торгівлею людьми та боротьбою з цим ганебним явищем, було розпочато на початку XX століття. Водночас, незважаючи на велику кількість наукових праць з цієї тематики, вона не втрачає своєї актуальності та не має характеру завершеної наукової проблеми через те, що форми торгівлі людьми і незаконні угоди щодо людини постійно трансформуються. До того ж, в умовах сьогодення вивчення та аналіз

цієї проблематики необхідно здійснювати в контексті наукових пошуків боротьби з організованою злочинністю як в Україні, так і світі.

У вітчизняній юридичній науці проблемі боротьби з торгівлею людьми у своїх працях увагу приділяли фахівці з кримінального права і кримінології, а саме: О. Бандурка, Н. Гуторова, І. Карпець, Г. Кохан, В. Куц, К. Левченко, Я. Лизогуб, А. Орлеан, В. Панов.

Можна констатувати, що праці зазначених учених мають вагоме значення для вітчизняної юриспруденції, у той же час надзвичайна складність проблематики боротьби з торгівлею людьми не дає можливості розраховувати на однозначне вирішення цього питання і потребує комплексного та міжгалузевого підходу. Саме це обумовлює **мету** статті – визначити найбільш гострі питання боротьби з торгівлею людьми під час розкриття злочинів, передбачених статтею 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [1], “торгівля людьми” означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів. На виконання Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та вищезгаданого Протоколу до неї у 2006 році статтю 149 КК України законодавець виклав у новій редакції, чим фактично імплементував норму міжнародного законодавства (визначення терміну “торгівля людьми”) в національне законодавство.

На сьогодні, відповідно до Доповіді щодо стану торгівлі людьми за 2013 рік, оприлюдненої Державним департаментом Сполучених Штатів Америки [2, с. 373], Україна посідає 2 рівень (контрольний список другої групи). Це

означає, що влада не повністю дотримується мінімальних стандартів щодо викорінювання торгівлі людьми, однак, докладає для цього значних зусиль.

Згідно з вищевказаною доповіддю Україна є джерелом торгівлі людьми, транзитною країною та, все частіше, країною-призначення для жінок, чоловіків і дітей, що піддаються сексуальній експлуатації та примусовій праці.

Українці стають жертвами торгівлі людьми в Росії, Польщі, Іраку, Іспанії, Туреччині, Кіпрі, Сейшельській Республіці, Португалії, Чеській Республіці, Ізраїлі, Італії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Чорногорії, Великобританії, Казахстані та Тунісі, а також Україні. Громадяни іноземних країн, включаючи Молдову, Узбекистан, Пакистан, Камерун та Азербайджан, піддавалися в Україні примусовій праці.

Незважаючи на певні кроки, направлені на боротьбу з торгівлею людьми, влада не в повній мірі вживає заходи щодо придушення цього негативного явища.

Відповідно до статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України у січні-лютому 2014 року в провадженні органів внутрішніх справ (далі – ОВС) перебувало 87 кримінальних проваджень, порушень за статтею 149 КК України, з них 47 розпочато за звітний період. Слід зауважити, що лише двом особам із 47 незакінчених кримінальних проваджень повідомлено про підозру. За перші два місяці поточного року ОВС виявлено всього одну організовану групу (злочинну організацію), що пов'язана з торгівлею людьми. Виявлено 2 кримінальні правопорушення, що вчинені відносно дітей.

На перший погляд, є відносно невеликий показник порушених проваджень, що знаходяться на розгляді. Однак це не свідчить про відсутність в Україні проблем, пов'язаних з торгівлею людьми. Це означає, що стаття 149 КК України досить рідко застосовується на практиці, а кримінальні правопорушення не часто за нею кваліфікують, хоча злочини, пов'язані з торгівлею людьми, набувають усе ширшого розповсюдження не тільки на території України, а й за її межами.

З метою підвищення ефективності та результативності розкриття кримінальних правопорушень і притягнення до відповідальності винних у них осіб, слід детально проаналізувати законодавство, зокрема, норми Кримінального кодексу України.

Наразі, єдиною статтею, що передбачає покарання за кримінальні правопорушення за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, є стаття 149 КК України.

Складність розкриття та розслідування торгівлі людьми обумовлюються, насамперед, такими чинниками:

1) транснаціональний характер злочину, який часто продовжується на території кількох країн і вчинюється транснаціональними злочинними угрупованнями;

2) проблеми у зборі доказів за межами України;

3) проблеми взаємодії та обміну інформацією із правоохоронними органами інших країн;

4) небажання “проданих осіб” брати участь у справі, а нерідко й їх відмова від визнання себе потерпілими;

5) відсутність дієвого механізму застосування Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” щодо жертв торгівлі людьми;

6) відсутність єдиного підходу до тлумачення статті 149 КК України. До цього часу не прийнято постанову Пленуму Верховного Суду України про судову практику у справах торгівлі людьми або здійснення іншої незаконної угоди щодо людини, яка має забезпечити однакове застосування законодавства всіма судами загальної юрисдикції, а також узагальнити та уніфікувати практику розгляду судами [3, с. 52].

З метою кращого розуміння “дієвості” вищезазначеної норми КК України необхідно розглянути судову практику. Відповідно до даних, взятих з Єдиного реєстру судових рішень [4], з початку 2014 року, станом на 25 березня, всього винесено 8 вироків (усі обвинувальні).

Слід зазначити, що торгівля людьми відноситься до тяжких злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачає позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої. До позбавлення волі засуджено 2 особи (одну – з конфіскацією майна), 4 особи звільнено від відбування покарання з іспитовим строком і одну особу засуджено до обмеження волі. Наведені приклади вироків у частині призначення покарання не відповідають суспільній небезпечності скоєного діяння та не сприяють запобіганню вчинення нових злочинів (зокрема, тими ж самими особами).

У семи випадках, що описувались у вироках, йшлося про експлуатацію жінок з метою надання ними послуг сексуального характеру за гроші поза межами України. У більшості з них жертва свідомо погоджувалась на запропоновані умови, тобто розуміла, що буде займатися проституцією за кордоном. В одному з випадків була спроба продажу неповнолітньої особи одним із батьків з метою залучення дитини до жебрацтва.

Необхідно зауважити, що торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації є найбільш прибутковим видом такої діяльності, але найпоширенішою формою за кількістю постраждалих осіб є торгівля людьми з метою трудової експлуатації. За даними Міжнародної організації з міграції в Україні [5] у 2013 році зафіксовано 78 випадків торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, а з метою примусової праці – 829, тобто, остання більше ніж у 10 разів перевищує сексуальну експлуатацію.

Форма експлуатації	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сексуальна	403	558	597	581	392	397	369	203	125	78
Трудова	190	232	320	503	404	337	612	574	761	829
Змішана	24	28	15	33	7	23	30	5	1	1
Жебрацтво	9	10	5	4	14	16	61	19	53	14
Інше	--	--	1	--	3	--	13	22	5	7

Однак, зазначені дані суттєво розбігаються з показниками, взятими з практики.

В Україні відсутня єдина статистика щодо кількості та категорій осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Правоохоронні органи надають офіційні дані лише про ту кількість потерпілих, яких вони реєструють у ході розслідування кримінальних проваджень. Не задокументовані випадки ними до уваги не беруться, що заважає проведенню об'єктивної оцінки існуючої ситуації. Міжнародна організація з міграції, громадські організації та національні надавачі соціальних послуг ведуть власну статистику про потерпілих від торгівлі осіб, яким вони допомагають, що дає можливість не тільки оцінювати масштаби цього явища, але й вивчати його особливості: причини, наслідки, групи ризику, потреби потерпілих тощо [6, с. 4].

Надання жертвами згоди на подальшу їх експлуатацію не виключає відповідальності осіб, які “допомагають” їм у реалізації таких планів, але може істотно вплинути на розслідування злочину, передбаченого статтею 149 КК України. Одним із основних джерел отримання інформації, що в подальшому є підставою для порушення кримінального провадження, є дані, надані саме жертвою. Однак із багатьох причин (страх, сором, незахищеність тощо) велика кількість жертв не повідомляє про вчинене проти неї кримінальне правопорушення, тобто, зазначені правопорушення ризикують так і залишитись невиявленими і ніколи не перейдуть у правову площину.

Необхідно зазначити, що реалізація диспозиції статті 149 КК України практично неможлива без попередньої змови осіб (створення злочинних груп та організацій). Однак, у переважній більшості вищезгаданих вироків (експлуатація з метою надання сексуальних послуг за кордоном) зазначено, що осіб, які були співучасниками в злочинах та “отримували товар” поза межами України, не встановлено. Вказані факти свідчать про часткове розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми або іншими незаконними угодами щодо людини. Крім того, ці обставини також можуть впливати на кваліфікацію злочину.

Неабияку роль при розслідуванні справ, пов'язаних з торгівлею людьми, відіграють кваліфіковані кадри правоохоронних органів. Однак, ліквідація Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми, створення на його місці Департаменту боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми, а потім плани з ліквідації цього новоствореного

департаменту та його підпорядкування Департаменту карного розшуку [7, с. 61] жодним чином не сприяли підготовці кваліфікованих співробітників у структурі Міністерства внутрішніх справ України.

У 2011 році в межах реорганізації Міністерства внутрішніх справ України підрозділ з протидії торгівлі людьми був підпорядкований Департаменту карного розшуку. В результаті зазначених змін велика кількість оперативних співробітників, які пройшли спеціальну підготовку щодо проведення розслідувань, пов'язаних з торгівлею людьми, пішли з підрозділу. Більшість оперативних співробітників у регіонах нові та не мають достатнього досвіду роботи з цією категорією злочинів. Крім того, розслідуванням торгівлі людьми приділялося менше часу в процентному відношенні до загальної зайнятості оперативних співробітників. Кількість оперативних співробітників, зайнятих розслідуванням злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, у центральному апараті Міністерства внутрішніх справ України було знижено з приблизно 70 у 2010 році до 16 у 2012 році. Кількість оперативних співробітників у регіонах було скорочено приблизно на 50 % [2].

Неабиякий внесок у боротьбу та протидію з торгівлею людьми здійснюють неурядові організації, діяльність яких, насамперед, спрямована на надання допомоги потерпілим від цього явища особам. Виключно при взаємодії та співробітництві потерпілих і правоохоронних органів можна притягнути до відповідальності винних осіб. Досить часто жертви торгівлі людьми, в першу чергу, звертаються до неурядових організацій за допомогою, а вже після цього (не обов'язково) – до правоохоронних органів. Отже, рівень довіри осіб, що піддавались експлуатації, до компетентних державних органів є нижчим, ніж до неурядових організацій. Саме тому неурядові організації можуть виступати “посередником” між потерпілими та правоохоронними органами. Крім того, допомагаючи потерпілим, у співробітників неурядових організацій є можливість установити місцезнаходження потенційних жертв із подальшим їх звільненням з рабства, що не виявляється можливим без співпраці з відповідними правоохоронними органами.

Також неурядові організації здійснюють превентивну функцію шляхом широкого інформування громадськості (розповсюдження листівок, буклетів, плакатів та інших матеріалів). Значним внеском зазначених установ є

проведення спільних заходів з правоохоронними та іншими компетентними органами шляхом проведення різноманітних тренінгів, семінарів, конференцій.

Тобто, необхідно поглиблювати взаємодію та співпрацю компетентних органів державної влади з неурядовими організаціями з метою ефективного розслідування правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми та іншими незаконними угодами щодо людей, притягнення до відповідальності винних осіб і забезпечення належного захисту, допомоги та гарантій постраждалим особам.

Підсумовуючи викладене, стає очевидним, що в Україні є досить великий спектр проблем, пов'язаних з протидією та запобіганням торгівлі людьми або іншими незаконними угодами щодо людини, починаючи з виявлення такого протиправного діяння.

Слід додати, що вищезгадані проблеми не є вичерпними. Необхідно також розуміти, що наразі існують й інші негативні чинники, насамперед, некваліфіковані судді, державні службовці, працівники правоохоронних органів і соціальних служб, до обов'язків яких входить протидія цьому явищу та надання допомоги жертвам торгівлі людьми, крім того, відсутнє належне фінансування державних програм із запобігання та протидії торгівлі людьми. Також існує проблема у наданні особам, що постраждали внаслідок торгівлі людьми, офіційного статусу "жертви", що впливає на подальше надання ним комплексної (юридичної, соціальної, психологічної тощо) допомоги.

Загалом, без особливого перебільшення, можна сказати, що торгівля людьми є "сучасним рабством" і найжорстокішою формою порушення прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації

Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791/print1382539821519683/.

2. Trafficking in persons report / June 2013. – P. 373–375.

3. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми : наук.-практ. посіб. / Куц В. М., Орлеан А. М. ; [за ред. Г. П. Середи]. – К. : Варта, 2007. – 168 с.

4. Єдиний реєстр судових рішень : офіційний веб-портал / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

5. Офіційний веб-портал Міжнародної організації з міграції в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.stoptrafficking.org/view.statistics/>.

6. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.stoptrafficking.org/view.resource_pages_for_nuo/.

7. Як Україна виконує план дій з візової лібералізації? Результати громадського моніторингу / Проблеми протидії людям в Україні [Електронний ресурс] / К. Левченко. – Міжнар. жіночий правозахисний центр "Ла Страда – Україна" / – Режим доступу :

http://www.novisa.org.ua/upload/Full%20monitoring_UKR.pdf.

В статтє анализирується современное состояние борьбы с торговлей людьми в Украине, основные проблемы выявления и противодействия.

This article analyzes the current state of the fight against human trafficking in Ukraine, the main problems of detection and counteraction.

Стаття надійшла до редакції журналу 29 квітня 2014 року.